

El saqueig i el registre de les entitats l'any 1939

El papers de Salamanca i el Poblenou

Fa temps que sentim parlar de la reivindicació del retorn dels papers de Salamanca. El Parlament, el Govern de la Generalitat, arxivers i historiadors s'han manifestat a favor del retorn dels documents de la Generalitat Republicana que hi ha a l'arxiu de Salamanca anomenat «Archivo de la Guerra Civil».

A l'antic col·legi de San Ambrosio trobem pràcticament la totalitat de la documentació de la Generalitat del període republicà, però no solament això, sinó també documents dels principals sindicats catalans –la CNT, la UGT, el Centre de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI), etc.–, de la delegació del Govern d'Euskadi a Barcelona, on es va traslladar a les darreries del 1937, quan havia estat ocupat tot el nord per les tropes franquistes, de tota mena de partits, com ara Esquerra Republicana de Catalunya i el Partit Socialista Unificat de Catalunya, i també de la FAI, de cooperatives, ateneus, diaris, revistes i de centenars d'homes i dones de Catalunya.

La qüestió que se'ns planteja és com hi va anar a parar tota aquesta documentació. La realitat és que no va ser una casualitat ni va ser per un motiu innocu. El fet és que tan bon punt Franco va ser anomenat cap de l'Estat revoltat, com a Generalísimo va dictar tota una sèrie de disposicions, la primera de les quals un decret de partits polítics que el que va fer va ser suprimir-los tots i declarar confiscats els seus béns, inclosa la documentació. Seguidament es van dictar disposicions que ordenaven depurar totes les biblioteques de llibres contraris al nou règim, que s'havien de destruir per fer

pasta de paper. Per intentar justificar aquella barbaritat, el règim encomanava aquella tasca a la Beneficència, a la qual es destinava l'import de la venda de tones de llibres fets pasta de paper. Tot plegat encara era més monstruós.

En aquest context, el 20 d'abril de 1937 es van crear l'Oficina de Investigación y Propaganda Antimarxista, que es proposava ser un centre d'estudis i de propaganda per actuar d'acord amb d'altres entitats similars d'altres països europeus. La seu d'aquest organisme va ser ubicada a Salamanca, que era la capital dels rebels. Cal tenir present que quan es referien als marxistes volien dir republicans, anarquistes, maçons o separatistes, tothom que, segons ells, s'oposava a la religió, la unitat de la pàtria i als principis del Movimiento Nacional. Per tal de dotar-lo amb una eina per fer aquesta

tasca, es va disposar de fer un fons de documentació i publicacions requises a l'enemic.

L'eficiència d'un carlí

La realitat va ser que les velleïtats teòriques es van deixar de banda i es van dedicar tots els esforços a confiscar el nombre màxim de documents, llibres i publicacions dels que s'havien mantingut fidels a la Generalitat i a la República. La maquinària necessària per dur a terme aquesta tasca la va posar en solfa un carlí navarrès, amic personal de Franco, anomenat Marcelino de Ulibarri y Eguiraz, que la va assajar durant la campanya del País Basc. El 26 d'abril de 1938 va ser creada la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos i com a cap va ser nomenat Ulibarri. Aquest organisme va ser creat dins del Ministeri de la Governació, que presidia el cunyat de Franco, Ramón Serrano Suñer, i tenia per funció dedicar-se en exclusiva a la intervenció, la classificació i la custòdia de tota la documentació de les institucions, els partits, els sindicats, els organismes culturals i les persones «desafectos al Movimiento Nacional y que sean susceptibles de suministrar al Estado información referente a la actuación de sus enemigos». Tal com es pot veure, la finalitat d'aquest organisme era arreplegar documentació i sotmetre-la a una classificació que volia dir extreure dades de persones que tenien càrrecs o activitats, de les quals es feien fitxes i llistats que es posaven a la disposició dels aparells repressius, els tribunals militars, la policia i els tribunals depuradors que

sotmetien a control ideològic als ciutadans, els funcionaris o els professionals de les zones que l'exercit anava ocupant. Per tant, l'objectiu era netament repressiu.

Ulibarri, a més de dirigir aquest organisme, tenia al seu càrrec un organisme amb les mateixes funcions confiscadores de documents i de repressió, que estava dedicat únicament a reprimir la maçoneria, que era anomenat Servicios Especiales. Això posava a les seves mans dos organismes que tenien encomanada la tasca de concentrar tota la documentació que es pogués requisar a l'enemic.

Després de la campanya del nord es va començar a preparar l'ocupació de Catalunya i, d'aquesta manera, en la primera ofensiva de l'abril del 1938 ja hi van actuar els equips de registre amb les tropes d'ocupació del front. A Salamanca es preparava tot un aparell per dur a terme la tasca més important de la guerra, l'ocupació de Catalunya. L'operatiu consistia en sis equips de registre amb un cap i diversos auxiliars, que portaven una oficina amb un equip de classificació i arxiu encarregada de l'elaboració de fitxes i llistats a partir de la lectura de la documentació intervinguda i, també, un equip de transports per dur els equips de registre i transportar la documentació intervinguda.

Des de Salamanca, el departament d'informació preparava des del 1937 llistats de locals i seus d'institucions, partits, sindicats i altres entitats per registrar. Per organitzar la requisita van dividir Barcelona en deu zones. A finals de 1938, es preparava a Saragossa la columna d'ocupació de Barcelona que havia d'entrar a la ciutat per

fer-se'n càrrec després de ser ocupada. Aquesta columna, que estava sota les ordres del general Álvarez Arenas, tenia les agrupacions de Orden y Policía, de Investigación y Vigilancia –de caràcter policial–, les milícies de la Falange i també la Delegación de Recuperación de Documentos.

El mateix 26 de gener, dia que era ocupada la ciutat, entraven els primers equips de registre de «recuperación» i establien la primera seu a l'edifici de la Companyia d'Assegurances La Equitativa, a la Via Laietana, 54, amb el consentiment d'aquesta empresa. Durant els dies següents confiscaren dos pisos al carrer de la Diputació i un garatge del carrer de Llúria, 153, i van instal·lar la seu central de l'oficina en una torre que hi havia al carrer de Muntaner, 264. Des del dia 28 de gener començaren els registres dels sis equips de Recuperació i també els de Servicios Especiales. Al mateix temps s'instal·laren les oficines i l'equip de classificació i arxiu, que va organitzar Eduardo Comin Colomer, policia de la brigada politicosocial fins a la seva jubilació a finals dels anys seixanta. De febrer a juny es va fer la tasca de registre. En concret, el febrer es van realitzar 280 registres; el març se'n feren 851; l'abril, 471; el maig, 179, i el juny, 11, el darrer dels quals es va fer el dia 7.

Durant els primers dies fins al març va treballar a l'oficina de Barcelona la pràctica totalitat de la plantilla del servei, fins a un centenar de persones, la meitat dels quals eren soldats de suport de la columna navarresa que formaven part de les forces d'ocupació de Barcelona. A mitjan març es reduí el nombre de persones per traslladar

efectius cap a Madrid, on es preparava l'ocupació de la capital espanyola, i després a València, on establiren les altres dues oficines.

Servei d'informació i els objectius

Abans de l'entrada a Barcelona es preparaven des de les oficines de Salamanca llistats de llocs per registrar. N'he pogut veure diversos des del 1937 fins al darrer, datat el 12 de gener de 1939, quan ja estava en marxa l'ofensiva definitiva sobre Catalunya que va portar els franquistes a ocupar la ciutat el 26 de gener. En aquest llistat hi ha diversos domicilis del Poblenou, en molts dels quals hi ha les inicials PN. Molts d'aquests locals després els trobem en els llistats de registres fets. Hi consten l'Ateneu Antorcha, del carrer Pere IV, 344; l'Ateneu Racionalista del carrer Lutxana, 23; el Centre Democràtic Federal, del carrer Marià Aguiló, 23, i la Cooperativa La Flor de Maig, del carrer Wad-ras, 195. A la Rambla hi trobem el Sindicat Químic, al número 13; el Foment del Poble Nou, al número 15; el Casino de l'Aliança, al número 22, i el Foment Republicà, al número 33. També trobem les Joventuts Llibertàries al carrer de Wad-ras, 223, que era la seu de l'Aliança Vella, i l'Oficina de Tramesa de Paquets al Front, que era al carrer Lutxana, 88.

Els objectius militars

Entre les dades del departament d'informació hi ha una llista d'objectius militars de la segona secció de l'Estat Major amb dades obtingudes des de finals de 1936 fins al setembre del 1937,

facilitades per informadors que moltes vegades eren treballadors de les empreses.

Les indústries de guerra que s'hi inclouen són: la Fundició Col·lectivitzada de Ferro Colat Llopart, a Pere IV, 205; la Fundició Dalia, també al carrer Pere IV, on fabricaven taps de bombes de mà i antitanc i bales de fusell; la casa Mateu Giralt, al carrer Pallars, 170; la casa Sanchís, fàbrica número 11 de la Generalitat, que era protegida per una bateria antiaèria localitzada al mapa; Can Ribera, al passeig del Triomf, 59, on fabricaven bales de màuser que eren acabades en una altra indústria; Construccions Field, a Pere IV, 254, on blindaven vagons de ferrocarril; Can Girona, la gran factoria del carrer dels Ferrers, número 2, en la qual es blindaven camions i que estava protegida per un antiaeri en una torre annexa a l'edifici (segurament devia ser la Torre de les Aigües). També esmenta l'existència d'una metralladora antiaèria sobre del dipòsit de gas de l'estació. A la relació també surten la casa Roca i Guix, al carrer Alí Bei, 249, on es fabricaven bales de canó, i la fàbrica de discos Polidor, que era ja dins de Sant Adrià de Besòs, i que era un dipòsit d'armes de la FAI. Un altre taller esmentat és el Casas, al camí de la Verneda, 19-21.

Les indicacions i la situació sobre un mapa demostren que eren objectius per a l'aviació. És sabut que els bombardeigs que va patir Barcelona durant la guerra van ser de bon tros per aterrir els ciutadans. El Poblenou era un nucli on hi havia una part de la indústria de guerra creada del no-res pel govern de la Generalitat.

Locals registrats

Entres els deu sectors de registre en què es va dividir la ciutat per organitzar l'operació per intervenir tota la documentació, el Poblenou era el tres, limitant a l'oest pel carrer del Dos de Maig, al nord amb la Gran Via de les Corts Catalanes, a l'est amb el riu Besòs i al sud amb el mar. Sant Martí era el sector 9, a sobre en un triangle delimitat pel ferrocarril del nord i la Gran Via que agafava fins a Sant Andreu. Una part de Sant Martí quedava dins del sector 7, en direcció a Horta. El projecte inicial d'atribuir cada zona a un equip no es va materialitzar, ja que hi havia sis equips i el nombre de zones era deu. Això va fer que diàriament s'anessin atribuint un nombre de registres per fer en un sector o altre.

Entre els registres que es van portar a terme trobem els fets per l'equip de Julio Lasanta. El 9 de febrer de

1939, va anar al local d'Esquerra Republicana de Catalunya, situat a Llull, 210, en el qual no consta que hi trobés documents. El mateix dia es va registrar el Centre Moral (Pujades, 185), que pel caràcter confessional havia deixat de tenir activitats durant la guerra i consta que estava ocupat pel Partit Socialista Obrer. Aquest partit no tenia implantació a Catalunya, la qual cosa fa suposar que devien establir-s'hi després de la vinguda del govern de la República a Barcelona, l'octubre de 1937. S'hi van intervenir carnets, fitxes de filiació i altra mena de documentació. El 17 de febrer del 1939 es va anar a registrar un casal d'ERC a la plaça del Somorrostro, que havia estat destruït pels bombardeigs.

L'equip de Francisco Aizcorbe va registrar el dia 14 de març l'Ateneu Antorcha al carrer Pere IV, 344. A l'antiga seu de les patrulles de control, que fan constar com a «càrcel control» i que havia estat a l'Ateneu Colón, no van trobar res, ja que havien estat dissoltes definitivament arran dels fets de maig de 1937. El darrer registre fet al Poble Nou va tenir lloc a la llibreria El Mundo Oculito, al passeig del Triomf, 91.

Registres a Sant Martí

Ací els registres van ser fets per l'equip de Francisco Aizcorbe entre el mes de febrer i el mes de març, el qual va emmagatzemar tota la documentació als baixos del carrer Mallorca, 422. D'acord amb els «partes» diaris dels registres, he trobat que el 22 de febrer es va registrar el Centre Republicà de les Joventuts Republicanes de Catalunya i el Casal d'Esquerra d'ERC, al

carrer València, 460, on el cap de la Falange del districte va informar que abans de la retirada havien cremat la documentació. Tot i això, es van endur un sac de publicacions de propaganda. Al carrer Besalú, 44, cercaven un local d'ERC i es diu que estava ocupat per la Unió de Cooperadors, propietària de l'edifici on van intervenir una biblioteca. Al Centre Obrer Martinenc del mateix carrer Besalú també hi van intervenir una altra biblioteca.

El dia 24 de febrer van registrar l'Ateneu Llibertari, al número 2 de la plaça del Mercat del Clot, que ja estava ocupat per l'organització juvenil de la Falange. No hi van trobar res: només una biblioteca que van precintat. Els llibres eren un perill.

Encara que no sigui ni a Poblenou ni al Clot val la pena explicar un cas de denúncia, una cosa desgraciadament habitual en aquells dies, que va tenir lloc a Sant Andreu. Al carrer de Coroleu, 13, hi havia un local d'Izquierda Republicana on vivia encara el conserge José Forte Rodríguez, que els va dir que no hi havia documents. Un veí, Ignacio Delgado, va denunciar-lo per haver cremat els documents comprometedors, per la qual cosa el van posar a la disposició de la comandància militar del sector 8.

El dia 13 de març, al carrer Rogent, 84, es va registrar el Casal Català d'ERC, on van trobar una biblioteca i banderes. Al carrer Sant Joan de Malta escorcollaren un local de la FAI. Van fer el mateix al número 83 d'aquest carrer, on era l'empresa col·lectivitzada Francesc Font, i al número 179, seu de la Col·lectivitat Obrera Jover i Cia. També van entrar a l'església del Clot, que havia estat intervinguda per l'A-

juntament. La Cooperativa Martinenca, al carrer de les Escoles, 8-14, i un local de la CNT al número 2 del mateix carrer van ser igualment registrats. Fora del local d'Esquerra, no consta que trobessin cap documentació especialment destacada.

El 14 de març van registrar el Casal d'Esquerra Republicana, situat també a la plaça del Mercat del Clot: s'hi van intervenir llibres i diverses banderes. Al carrer del Ter van entrar a dues escoles del CENU i, després, es van desplaçar al local del Centre Catòlic i al Centre Radical de Sant Martí. També amb resultat negatiu van anar a registrar un local de la CNT al carrer del Clot, 61, el centre de patrulles de control de Xifré, 25, i la seu de la UGT al carrer Muntanya, 35.

Hem pogut veure que no hi ha cap registre a les moltes indústries de guerra. Recuperación de Documentos no es va dedicar a escorcollar les indústries, ja que aquestes havien estat ocu-

pades i la documentació, intervinguda directament per l'exèrcit. Aquest organisme es va dedicar a registrar institucions polítiques, culturals o sindicats amb un especial interès en fitxers o llistats de persones, encara que fossin simplement llistats de persones que menjaven en un menjador municipal que hi havia a Sant Andreu o la llista de mestres de les escoles. També podem veure que tenien interès no pels documents sinó també pels llibres, i així intervenen totes les biblioteques que troben als casals polítics o als centres culturals, les banderes i altres elements, com ara els segells de les entitats.

Roc Boronat i Font

Amb la documentació obtinguda es dedicaren a investigar persones destacades pel seu càrrec com a membres del govern de la Generalitat, diputats del Parlament de Catalunya o, com en el cas de Roc Boronat, per ser regidor de l'Ajuntament. Però en el seu cas s'hi sumava el fet que el van identificar com a maçó de la lògia Liberación número 3 de Barcelona. Així, els registres al seu domicili van ser fets per Ramos, que era un dels membres de la secció de Servicios Especiales dedicats a recerca de documentació sobre la maçoneria. Va registrar el seu domicili del carrer Castanys, 27, 1r 2a, on evidentment ja no hi vivia, ja que havia marxat amb la retirada i no va tornar mai més. En l'expedient maçònic consta que primerament estava afiliat a la lògia Liberación i que el 4 de març del 1933 es va afiliar a la lògia Themis. Va fer constar en el full de petició d'ingrés que vivia a la plaça de la

Unió, 23, principal, i al qüestionari va declarar que havia estat processat i condemnat per motius polítics i es definia políticament com a nacionalista d'esquerra i d'idees socialistes. Per una raó que no he pogut esbrinar amb la documentació que hi ha al seu expedient, va ser suspès dels seus drets per un any i un dia el 19 de març de 1936. A la lògia hi havia persones destacades com ara Carles Gerhard, diputat al Parlament per Unió Socialista de Catalunya; Joan Casanovas i Maristany, d'ERC, que va ser president del Parlament; Miquel Guinart, diputat al Parlament per ERC, i Jaume Miravittles. Aquesta lògia havia estat creada el 1928 i era l'única que tenia tota la documentació en català; volia impulsar una maçoneria d'obediència catalana.

Els rapinyaires acaben la feina

Després de quatre mesos i mig de treball intens, el mes de juny s'havia acabat la tasca d'arrabassar documents, publicacions i tota mena de llibres. El 21 de juny es comencen a carregar les tones de documentació intervingudes a Barcelona i també a la resta de Catalunya, repartida en vuit magatzems de la ciutat. Van omplir dotze vagons de càrrega, que sumaven 132 tones. Aquest no és el total de documentació intervinguda, ja que la de Lleida i Tarragona es va trametre a part i abans ja s'havien fet diverses trameses parcials. A banda d'això, aquest servei va destruir com a pasta de paper més de vuitanta tones de llibres i documents.

Amb el trasllat dels documents a Salamanca es volia reprendre la tasca

de classificar-los, o sigui, de fer fitxes i llistats per alimentar la tasca dels òrgans repressius, com ara els tribunals de depuració de ciutadans i ciutadanes no afectes al nou règim, la policia i els tribunals militars, que estaven en plena febre de consells de guerra sumarríssims. A aquest aparell repressiu se sumà la Llei de responsabilitats polítiques que, a més, imposava penes econòmiques i, com a culminació, el Tribunal Especial de Represión de la Masonería y el Comunismo, que va tenir precisament com a primer president el navarrès Ulibarri, el gran ideòleg i realitzador d'aquesta operació tan gran com perversa. Al mateix Boronat, el 7 de maig de 1946 li instruïren un procés penal per haver estat maçó.

El cap de l'oficina de Barcelona deia en una circular: «Considerando de vital interés para nuestra causa la eliminación total de cuantos libros, folletos y periódicos se circularon por el enemigo en apología y defensa de sus ideales o de crítica y censura para los que inspiran el glorioso Movimiento Nacional». Com es veu, aquesta va ser una operació inquisitorial que no volia deixar rastre de cap document o llibre que donés fe de la llibertat de pensament de què havia gaudit el nostre país i tenir segrestats els documents i els llibres al servei de la persecució ideològica. Una gran barbaritat contra la llibertat de pensament, contra la cultura i la memòria històrica, pròpia d'un estat feixista coetani i comparable als camps de concentració alemanys i els propis també de la dictadura franquista.

Aquesta operació va durar molts anys, ja que als anys cinquanta encara classificaven, o sigui buidaven de dades, les tones de documents acumulats que ompliren tres milions de fitxes i milers d'informes «de antecedentes». Després d'això, els documents restaren arraconats en un magatzem, ja que havien tret el partit que cercaven. Vist això em pregunto: com pot ser que encara quedin allà llibres i documents segrestats seguint els dissenys de les ments perverses que van crear aquest terror?

PEP CRUANYES I TOR